

medsebojno pomoč, sprašuje po soglasju ipd. Za odnosni govor so značilne tri glavne vrste sporočanja: pozivanje, poizvedovanje in vrednotenje (prav tam: 27). »Temeljna namera odnosnega govora je usklajevati (sinhronizirati) tok zavesti, doseči menjavo idej ter soglasje glede njihove resničnosti, pravilnosti (raziskovalni pogovor) ali sprejemljivosti (pogajalni pogovor) ter povzročiti zaželeno dejavnost učencev (pouk kot vodeni pogovor).« (prav tam: 27).

Spoznavni govor pa učitelj uporablja, da z njim vodi spoznavni proces. Učitelj predstavlja znanje svoje stroke z razlaganjem, ponazarjanjem, postavljanjem vprašanj ipd. Učenci tako usvajajo nova spoznanja. O. Kunst Gnamuš spoznavni govor razlaga na podlagi razlik med »vsakdanjim sporazumevanjem in govorom stroke ali znanosti« (prav tam: 43). Ta dva govora se razlikujeta. Govor znanosti je objektivni, podaja trditve in dejstva ter jih utemeljuje. Vsakdanji govor pa je bolj pragmatičen. Razlaganje v šoli s kombinacijo naravnega in strokovnega govora ni mogoče, ker sta to dva različna govora, ki se izključujeta (prav tam: 43).

3 Socialne zvrsti slovenskega jezika

Za preučevanje vpliva primorskega narečja na pedagoški govor v osnovni šoli je ključna tudi umestitev narečij v slovenski jezik.

V Sloveniji uporabljamo pri sporazumevanju različne vrste slovenskega jezika. Ena izmed različic so tudi socialne zvrsti, ki so prostorsko in družbeno pogojene. Socialne zvrsti ločimo na dva dela. Prvi del predstavlja vsenarodna oziroma knjižna zvrst, drugi del pa nevsenarodna oziroma neknjižna zvrst. (Bešter idr. 1999: 15) Knjižna zvrst ima dve podzvrsti – zborni jezik in knjižni pogovorni jezik.

Zborni jezik je strožja oblika slovenskega jezika, saj je natančno predpisan s slovnico, pravopisom, raznimi slovarji ipd. Zborni jezik v veliki večini primerov nikoli ni človekov materni jezik. Zbornega jezika se moramo naučiti. Aktivno se ga učimo v vrtcih in šolah, pasivno pa ga usvojimo z gledanjem televizije, branjem in poslušanjem pravljic ipd. Zborni jezik je v Sloveniji predvsem v pisani obliki. V slušni obliki se pojavlja kot branje, recitiranje, deklamiranje; pri nastopanju, najpogosteje v šoli in na radiu. Namenjen je širšemu krogu naslovnikov. (Toporišič 2000: 14, 15)

Knjižni pogovorni jezik je manj stroga oblika knjižnega jezika. Po navadi se samo govori brez posebej pripravljenega besedila – prosto, zapisuje pa se le izjemoma. Namenjen je ožjemu krogu naslovnikov; najprimernejši je za sporazumevanje med ljudmi različnih narečnih področij. Ponekod na gorenjsko-dolenjskem območju je knjižni pogovorni jezik že izpodrinil narečje, npr. gorenjsko. Od zbornega se razlikuje v različnem izgovarjanju besed. (Toporišič 2000: 16–19)

V skupino neknjižnih zvrsti spadajo interesne govornice in prostorske zvrsti jezika. Kot pove že sam izraz »interesne govornice«, so to različice jezika, ki so značilne za posamezne interesne skupine. Tako ločimo sleng, žargon in argo. Prostorske zvrsti so tiste različice jezika, ki jih ne govorimo na celotnem ozemlju slovenskega jezika. Pokrajinski pogovorni jeziki so značilni za večja območja, narečja pa so značilna za manjša zemljepisna območja. (Bešter idr. 1999: 15–17)

Pokrajinskih pogovornih jezikov je več: osrednjeslovenski, južnoštajerski, severnoštajerski z eno različico s središčem v Mariboru in drugo v Murski Soboti; primorski z variantami okrog mest Nova Gorica, Postojna, Koper, Trst; rovtarski ... (Toporišič 2000: 16–19)

Narečij je še več kot pokrajinskih pogovornih jezikov. Logar navaja, da ima slovenščina »več kot štirideset narečij in izrazitejših govorov, razdeljenih na sedem narečnih baz ali skupin, od katerih ima vsaka več narečij ali govorov. Za vsako skupino narečij je značilen podoben slušni vtis, čeprav se sicer med seboj pogosto zelo ločijo. Te skupine so: koroška, primorska, rovtarska, gorenjska, dolenska z belokranjskimi narečji, štajerska in panonska« (Logar 1996: 3). Toporišič narečja ne deli na sedem narečnih skupin, ampak na osem. Osmo skupino naj bi bila »(mešana ter pretežno mlada) kočevska« (Toporišič 2000: 23).

Primorska narečna skupina po *Slovenskem lingvističnem atlasu*¹⁸ obsega: rezijansko narečje, obsoško narečje, tersko narečje, nadiško narečje, briško narečje, kraško narečje (banjško podnarečje), istrsko narečje (rižansko podnarečje, šavrinsko podnarečje), čiško narečje in notranjsko narečje.

Za Zgornjo Vipavsko dolino je značilno notranjsko narečje. To na vzhodu sega do črte Streliški vrh–Hrušica–Št. Lovrenc–Koliševka–Javorniki, na severu do Streliškega vrha, Cola in Sinjega vrha, na jugu pa do kraških vzpetin na nekdanji deželni meji severne Istre, na črti Škocjan–Jelšane (Ramovš 1935: 69). Logar je pozneje popravil Ramovša, saj je napisal, da »notranjščina sega namreč mnogo bolj proti zahodu, v Vipavski dolini do Vrtovina, na Krasu pa nekako do Krajne vasi pri Dutovljah« (Logar 1996: 65). Do omenjene meje se v narečnem govoru pojavljajo notranjsko-dolenske značilnosti, od omenjene črte še bolj proti zahodu pa se pojavljajo »kraški refleksi« (prav tam: 66).

»Prvotno je to jugovzhodno narečje in ima vse starejše razvojne značilnosti skupne z dolensko, pozneje pa je prišlo pod primorske inovacijske vplive. Po slušnem vtisu in novejših razvojih je notranjsko narečje zdaj primorsko in skupaj s kraškim narečjem zgled za mednarečno interferenco.« (Smole 2001: 37)

Notranjsko narečje se govori na razmeroma velikem območju, zato je razumljivo, da je tudi samo razčlenjeno na manj obsežne govore, med katerimi so pogosto velike razlike (Logar 1975: 102).

4 Raziskava

4.1 Potek raziskave

V raziskavi nas je zanimalo, ali primorsko narečje vpliva na govor učitelja in učencev v osnovni šoli na Primorskem, in če vpliva, kako. Osredinili smo se na raziskovanje in popisovanje dejanskega stanja na nekaterih osnovnih šolah Zgornje in Srednje Vipavske doline. Zanimalo nas je, koliko uporabljajo knjižni ali neknjižni jezik učenci in učitelji; ali knjižni/neknjižni govor učitelja vpliva tudi na govor učencev; ali učitelji opozarjajo učence na govorjenje v knjižnem jeziku in jih popravljajo. Zanimalo nas je tudi, ali se učitelji in učenci trudijo govoriti zborna ter ali je uporaba ene in druge zvrsti jezika odvisna tudi od okoliščin v učni uri in od vrste pedagoškega govora – ali se več nezbornih besed pojavlja v odnosnem ali spoznavnem govoru.

Za opazovanje pouka in anketiranje smo uporabili namenski neslučajnostni vzorec. Izbrali smo osnovne šole severne Primorske v Zgornji in Srednji Vipavski dolini. Zvočno smo posneli deset učnih ur v različnih razredih, pri različnih predmetih in pri različnih učiteljih. Vsi učitelji so bili domačini, ki obvladajo primorsko narečje. Na ustni anketni vprašalnik pa je odgovorilo deset učiteljev, ki so bili opazovani in posneti.

Najprej smo z diktafonom posneli opazovane učne ure. Učitelji in učenci niso natančno vedeli, kaj točno smo opazovali. Le tako smo lahko pridobili realne in relevantne podatke. Po opazovanih urah pa smo z učitelji izvedli ustni anketni vprašalnik, iz katerega so spoznali podrobnejši namen našega opazovanja.

Govor v vsaki posneti učni uri smo v celoti pretipkali in tako laže ugotavljali značilnosti govora učitelja in učencev pri pouku. Opazovali smo število uporabljenih narečnih besed ali drugih narečnih prvin, v katerih okoliščinah jih učitelji in učenci uporabljajo (odnosni ali spoznavni govor), ali se učitelji in učenci trudijo govoriti knjižno in ali učitelji učence pri govoru popravljajo ipd. Podatke smo pridobili s poslušanjem posnetkov, označevanjem in štetjem posameznih nebornih besed (knjižnopogovorne in neknjižne besede). To smo naredili tako za govor učitelja kot tudi za govor učenca. Učiteljeve neborne besede smo ločili še na tiste, ki pripadajo odnosnemu govoru, in tiste, ki pripadajo spoznavnemu govoru.

4.2 Rezultati

Analizirali smo podatke z zvočnih posnetkov desetih učnih ur in odgovore učiteljev iz anketnega vprašalnika. Najprej smo to naredili za vsak posnetek posebej, nato za vse skupaj, tako da smo izračunali povprečne vrednosti podatkov z zvočnih posnetkov in skupaj zbrali vse odgovore iz anketnega vprašalnika.

Pri analizi podatkov z zvočnih posnetkov učnih ur smo najprej ugotovili, da učitelji pri pouku v večji meri uporabljajo knjižni jezik. Od vseh besed v učni uri učitelji povprečno izgovorijo 94,11 odstotka knjižnih besed. Tudi učenci pri pouku govorijo knjižno, vendar manj kot učitelji. Od vseh besed v učni uri so učenci povprečno izgovorili 84,56 odstotka knjižnih besed. Učitelji pri pouku torej govorijo knjižno, pri pogovoru s kolegi učitelji pa je pet anketirancev povedalo, da govorijo narečno, trije so se opredelili za neknjižni pogovorni jezik in dva za knjižni pogovorni jezik.

Pri analiziranju neknjižnih učiteljevih prvin v odnosnem in spoznavnem govoru smo ugotovili, da učitelji, ki pri pouku uporabljajo tudi neknjižne prvine, to počnejo predvsem v odnosnem govoru. Povprečen delež vseh odnosnih besed v skupini neknjižnih učiteljevih besed je 65,5-odstoten, povprečen delež spoznavnih besed pa je 34,5-odstoten. Število odnosnih in spoznavnih besed je odvisno tudi od same narave učne ure. O. Kunst Gnamuš (1992: 29–30) v raziskavah ugotavlja, da v učnih urah pri učiteljih prevladuje spoznavni govor (78,64 odstotka), odnosnega govora pa je manj (21,36 odstotka). Pri učencih je delež spoznavnega govora še večji.

Analiza neknjižnih besed učiteljev in učencev je pokazala, da učenci pri pouku uporabljajo več neknjižnih prvin kot učitelji. Povprečna vrednost odstotka neknjižnih učiteljevih besed med vsemi učiteljevimi je 5,89-odstotna, pov-

prečna vrednost odstotka neknjižnih učenčevih besed med vsemi učenčevimi besedami pa je 15,44-odstotna. Torej, učenci za 9,55 odstotka več uporabljajo neknjižni jezik kot učitelji.

Pri analiziranju zvočnih posnetkov smo ugotovili, da učitelji pri pouku učencev ne opozarjajo na govor v knjižnem jeziku in jih ne popravljajo. Med desetimi učitelji je samo en učitelj opozoril učenca na njegov govor. To se je zgodilo le enkrat v celi učni uri.

Nato smo analizirali odgovore na vprašanja iz anketnega vprašalnika. Odgovori na vprašanje »Ali učenci govorijo pri pouku (pri Vaših urah) v knjižnem jeziku?« so bili različni. Šest učiteljev je odgovorilo pritrdilno, trije so odgovorili nikalno, en učitelj pa je trdil, da nekateri učenci govorijo knjižno, drugi pa ne. Samo dva učitelja sta na to vprašanje odgovorila, da se učenci trudijo. Iz analize posnetkov lahko sklepamo, da so se na štirih posnetkih učenci trudili govoriti knjižno, na šestih posnetkih pa to ni bilo opazno. Iz tega lahko sklepamo, da učenci govorijo knjižno, le kadar se od njih to izrecno zahteva in pri govornih nastopih, vendar še to ne vsi. Menimo, da se učenci ne trudijo dovolj govoriti knjižno. To menijo tudi učitelji.

Vsem desetim anketiranim učiteljem se zdi pomembno, da se učenci v šoli naučijo govoriti knjižno. Obenem se jim zdi pomembno tudi ohranjati svoje narečje, saj so na vprašanje »Ali se vam zdi pomembno ohranjati narečje?« vsi odgovorili pritrdilno. Pet učiteljev je poudarilo, da je to celo zelo pomembno.

Na podlagi odgovorov na vprašanje »Ali menite, da Vam preklapljanje med knjižnim in neknjižnim jezikom dela težave?« lahko ugotovimo: učitelji menijo, da jim preklapljanje med knjižnim in neknjižnim jezikom ne dela težav. Devet učiteljev od desetih meni, da jim preklapljanje ne povzroča težav. En anketiranec pa je odgovoril, da ima včasih težave.

Na vprašanje »Ali so Vas profesorji med Vašim študijem opozarjali na govorjenje v knjižnem jeziku?« so pritrdilno odgovorili le štirje učitelji. En anketiranec je povedal, da večinoma da. Pet anketirancev pa je odgovorilo ne, eden izmed teh je povedal, da ga je to tudi motilo.

Na vprašanje »Ali ste med študijem (npr. na vajah ipd.) govorili v knjižnem jeziku?« je pritrdilno odgovorilo sedem anketirancev. Dva anketiranca sta odgovorila, da večinoma, odvisno od predmeta in zahtev profesorja. En anketiranec pa je odgovoril ne. Na podlagi odgovorov torej ugotovimo, da so učitelji med svojim študijem govorili v knjižnem jeziku.

Iz analize odgovorov na vprašanje »Ali so Vaši profesorji (npr. na predavanjih, vajah ipd.) govorili knjižno?« lahko ugotovimo, da je osem anketirancev odgovorilo pritrdilno, od teh so štirje rekli, da je to bilo večinoma odvisno od predmeta in posameznega profesorja. Dva anketiranca pa sta odgovorila, da ne, da so govorili v govoru osrednje Slovenije. Torej, profesorji, ki so učili anketirane učitelje, so po mnenju učiteljev govorili knjižno.

5 Sklep

Na primeru desetih posnetkov lahko konkretno vidimo, kakšno je dejansko stanje uporabe knjižnega in neknjižnega jezika pri pouku na nekaterih osnovnih šolah v Zgornji in Srednji Vipavski dolini.² Sami podatki o tem, kakšno

² Ponovne objave člankov s kartami za Slovenski lingvistični atlas (do leta 2008), objavljeno 8. 9. 2009: http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/Ponovne_SLA/P/02_1_Osnovna_karta_PDF.pdf [dostop 3. 10. 2012].

je razmerje uporabe ene in druge zvrsti jezika, niso tako skrb vzbujajoči kot to, da učitelji iz raziskave premalo oz. sploh ne opozarjajo in ne popravljajo učencev pri govoru. Vredno je opozoriti, da se tudi učitelji premalo zavedajo svojega govora in ga premalo nadzirajo. Učitelji, ki so odgovarjali na anketni vprašalnik, so na vprašanje, ali pri pouku govorijo tudi v neknjižnem jeziku, v večini odgovorili, da ne (šest anketirancev od desetih), čeprav je iz posnetkov razvidno, da to ni tako.

V. Smole ugotavlja, da v današnjem času pri govorjenju ne prihaja do preklapljanja med knjižnim in neknjižnim jezikom, ampak gre za mešanico obeh. Posledica tega pa je upad znanja obeh jezikovnih sistemov. Tako se oži uporaba knjižnega jezika kot tudi narečnih govorov. (Smole 2009: 557–563)

Vključevanje narečja v šolo mora biti sistematično in ciljno naravnano. Pomembno je tudi, da se učitelj zaveda okoliščin uporabe knjižnega jezika in neknjižnih zvrsti. Le tako je mogoče znanje knjižnega jezika nadgrajevati, znanje narečij pa ohranjati kot bogastvo kulturne dediščine našega jezika.

POVZETEK

Zborni knjižni jezik ni jezik, ki se ga prvega naučimo, ampak je to bodisi narečje bodisi katera druga neknjižna zvrst – jezik, ki ga govorijo naši starši. Obvladanje knjižnega jezika je pomembno, ker ima knjižni jezik veliko vlogo pri povezovanju Slovencev. Knjižni jezik je namreč razširjen po celotni Sloveniji, narečja in druge neknjižne zvrsti pa so omejene le na določeni del Slovenije. Zbornega knjižnega jezika se zavestno in aktivneje začnemo učiti prav v osnovni šoli. Zato je ključnega pomena, da učitelj (ni pomembno, ali je to razredni ali predmetni učitelj) obvlada zborni knjižni jezik, ga pri pouku uporablja in tudi učence spodbuja k njegovi uporabi.

Namen empirične raziskave je bil, ugotoviti dejansko uporabo knjižnega in neknjižnega jezika na nekaterih osnovnih šolah Zgornje in Srednje Vipavske doline pri učiteljih in učencih oz. kakšen vpliv ima primorsko narečje na pedagoški govor. V vzorec je bilo zajetih deset učiteljev, ki prihajajo s Primorskega, in deset zvočno posnetih učnih ur pri teh učiteljih.

Analiza rezultatov je pokazala, da pri pouku učitelji in učenci uporabljajo tako knjižni kot neknjižni jezik. Knjižnega jezika je več. Učenci v nasprotju z učitelji uporabljajo več neknjižnega jezika. Izkazalo se je tudi, da učitelji ne opozarjajo učencev na govorjenje v knjižnem jeziku. Učiteljem pa se zdi pomembno, da se učenci naučijo govoriti knjižno, a hkrati se jim zdi pomembno tudi ohranjati svoje narečje. Učitelji več neknjižnih besed uporabljajo v odnosnem govoru. Učenci se pri pouku ne trudijo posebej govoriti knjižno. Anketiranih učiteljev med študijem niso vsi profesorji opozarjali na knjižno govorjenje. Oboji, tako anketirani učitelji kot njihovi profesorji, so večinoma vsi na predavanjih in vajah govorili knjižno.

∨ Literatura

- Bešter, Marja, et al., 1999: *Na pragu besedila 1. Učbenik za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Kunst Gnamuš, Olga, 1992: *Sporazumevanje in spoznavanje jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Logar, Tine, 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Logar, Tine, 1975: *Slovenska narečja: Besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ramovš, Fran, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Smole, Vera, 2001: Zahodna slovenska narečja. Javornik, Marjan (ur.): *Enciklopedija Slovenije, zvezek 15: Wi-Ž*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 35–38.
- Smole, Vera, 2009: Pomen in vloga (slovenskih) narečij danes. Smole, Vera (ur.): *Obdobja 26 – metode in vrste: Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 557–563.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.